

MLADÁ FRONTA

Jan
Masaryk
PRAVDIVÝ PŘÍBĚH

Film Masaryk s Karlem Rodenem
v kinech od 9. března 2017

Pavel Kosatík | Michal Kolář

MLADÁ FRONTA

jan masaryk
– pravdivý příběh

Copyright © Pavel Kosatík, Michal Kolář, 1998, 2009, 2016

ISBN 978-80-204-4446-2 (pdf)

jan masaryk
– pravdivý příběh

pavel kosatík / michal kolář

/mladá fronta

Prolog

Toho dne, který měl být posledním v jeho životě, 9. března 1948, se nechal komorníkem vzbudit v osm hodin ráno, nasnídal se, dal se oholit a vybral si oblek pro nový den, černý vycházkový, nic oficiálního, protože – jak řekl – „jsme teď přece proletáři“. V devět hodin přijal přednostu Vojenské kanceláře prezidenta republiky generála Hasala a odešel s ním ke krátkému jednání do sídla vlády; odtamtud – to bylo zhruba deset – odjel do Sezimova Ústí, kde sídlil prezident Beneš, představit mu nového polského velvyslance Olszewského. Odmítl zůstat na oběd a hned po skončení jednání se vrátil do Prahy. Do svého bytu v Černínském paláci dorazil ve čtvrt na tři odpoledne; poobědval a rozhodl se odpočívat; požádal komorníka, aby ho přišel vzbudit za dvě hodiny. Po páté se tak stalo; zůstal v posteli a přijal tiskového ataše vyslanectví v Londýně Kavana, se kterým probral potíže zahraničního vysílání Československého rozhlasu. Po jeho odchodu studoval spisy na druhý den, kdy se měla nová vláda, jejímž byl členem, představit parlamentu a kdy mělo dojít k oficiálnímu fotografování. Po sedmé večer mu jeden z jeho tajemníků dodal podklady k projevu na chystanou manifestaci československo-polského přátelství. Podepsal několik snímků sběratelům autogramů a zbylé si nechal na ráno; potom schválil program na druhý den a ve tři čtvrtě na osm se s tajemníkem rozloučil.

Pár minut před osmou mu komorník a správce domácnosti přinesli večeři: kousek zadělávaného kuřete, brambor a sklenici piva. Po půlhodině si přišli vyzvednout špinavé nádobí; pochválil jim jídlo a vyprovodil je se slovy, aby ho vzbudili ráno v půl deváté.

Připravoval si pak řeč na československo-polskou manifestaci; později byl u jeho lůžka nalezen hotový koncept projevu. Správce si všiml, že okolo půlnoci se v oknech jeho ložnice ještě svítilo. Podle vrchního strážmistra, který se v jednu hodinu vydal na pravidelnou obchůzku, byla v oknech tma.

Do té vlády už druhý den ráno nešel.

RODINA

Jeho příchod očekávali s láskou: on, schopný a ctižádostivý profesor na pražské univerzitě, i ona, „Američanka“, která uvěřila v mužovu životní sílu a rozhodla se dát jí do služeb svůj náboženský fundament. Tehdy, když se těšili, že přijde, už měli synka a dceru, kteří také s radostí očekávali sourozence; přišel na svět 14. září 1886, byl to chlapec, „synáček“, jak napsali příbuzným a známým, a dostal jméno Jan.

Toto jméno v rodině až do té doby nebylo, ale protože jména všech dětí určoval otec, není těžké uhadnout, že pojmenoval dítě podle muže, kterého si z českých dějin vážil nejvíc – Jana Husa. Starší syn Herbert dostal své jméno na památku profesorova mrtvého přítele, dcera Alice zase podle silné ženské hrdinky z anglického románu, který otec jako chlapec četl. Volbou jména „Jan“ jako by své třetí dítě zavazoval a předurčoval k mimořádným úkolům... Ale i kdyby otec nebyl vírou protestant a zvolil jméno podle katolického světce Jana Zlatoústého, jenž měl svátek den před synovým narozením, 13. září, bylo by možné mluvit o splněném předurčení a závazku: arcibiskup z Konstantinopole ve čtvrtém století proslul svými mistrovskými řečnickými výpady proti bezbožné vládě, za něž ho císař poslal do vyhnanství – a v tom se jeho život podivuhodně podobal životu Jana Masaryka, za druhé světové války odvážného rozhlasového komentátora na vlnách BBC.

Rodina byla silně nábožensky orientovaná, hlavně vlivem matky, která byla v Americe, odkud pocházela, příslušnicí unitářské církve; na

Moravě potom přestoupila ke kalvinistům, kam s ní přešel i její manžel, původem katolík. Oba rodiče tak učinili proto, aby jejich děti vyrůstaly v duchu víry podobající se co nejvíce víře unitářské. I Jan se tedy stal příslušníkem evangelického reformovaného (helvetského) vyznání; tak zněl oficiální název této malé církve, jejíž členové v duchu Jana Kalvína věřili, že pravda světa je obsažena v Písmu a víra ospravedlňuje jednáni; lidská svoboda pro ně byla pojmem, na který hleděli spíš s nedůvěrou, a pokoušeli se ji podepřít náboženským základem. S tím, jak se její přesvědčení vyhraňovalo, však matka zároveň přestávala uznávat různé církve a náboženské organizace; s rostoucími nároky její víry byl člověk stále více sám. Pro její děti to dohromady znamenalo, že sice vnímaly náboženské věci jako prvořadé (matka jim každý den předčítala z bible a modlila se s nimi), zároveň však jejich vlastní poměr k Bohu byl poněkud nejasný, neboť i v rodině se – z jejich pohledu – dost často měnil.

Velký vliv na matku i na celou rodinu měli dva kazatelé: František Urbánek, člen Jednoty českokobratrské, byl jakýmsi celoživotním náboženským konzultantem Charlotty Masarykové a po její smrti i prezidenta Masaryka; pronesl řeč nad rakví čtyř členů Masarykovy rodiny včetně samotného Jana. Druhým evangelickým kazatelem byl Jan Karafiát, teolog a spisovatel, který docházel do rodiny, aby se tam – vedle hodin náboženství, jež Masarykovy děti braly ve škole – staral o jejich další náboženskou výchovu. Předtím než Karafiát přišel do Prahy, žil a učil v Německu a Skotsku, což ho sblížilo s Charlottou Masarykovou a dalo mu její plnou důvěru. Karafiátovu práci však propagoval i T. G. Masaryk – byl to například jeho list *Čas*, kde v září 1893 vyšla recenze upozorňující na Karafiátovy *Broučky*, knihu, jež byla v té době stará sedmnáct let a kterou nikdo nečetl; recenzent *Času* jako první napsal, že je to „snad nejkrásnější květ naší české literatury dětské“ a autor je „český Andersen“. ¹ Ve výchově Masarykových dětí i ve stylu, jímž se Jan Masaryk později řídil, není těžké najít stopy třeba tohoto „broučkovského“ kréda: „Pán Bůh chce, abychom lidem svítili – tak my jim svítíme, ať kradou nebo nekradou.“ Všechny děti se s podporou rodičů účastnily bratrských kázání a shromáždění a ještě v roce 1902, kdy bylo Janovi šestnáct let, mu otec vzkazoval z cest po Americe, aby po večerech nezapomínal „na modlitbičku Husovu“ – tedy na takzvané Husovo vyznání pravdy: „Hledej pravdu, mluv pravdu, slyš pravdu, chraň pravdu, miluj pravdu, uč se pravdě a braň pravdu až do smrti.“

O vztazích v Masarykově rodině bylo napsáno několik knih, podle jejichž autorů – návštěvníků domácnosti – měla rodinná atmosféra, určující vztah k dětem, dva rozhodující zdroje: rámec, jakési aranžmá, tvořilo zmíněné matčino náboženské přesvědčení, kdežto otcův intelektualismus, zdroj číslo dvě, dával tomuto rámci naplnění a smysl. Matka byla náboženskou pokrokářkou, otec věřil ve (vědecký) pokrok v životě. Oba postoje se snadno spojovaly, ne-li prolínaly, obzvlášť v domácnosti organizované na pražské poměry neslýchané moderně a prakticky, „po americku“. Charlottu víra a Masaryka věda (na začátku; později už to nešlo tak snadno rozlišit) vedly k názoru, že rodičovské role je správné mezi muže a ženu rozdělit symetričtěji, než bylo dosud běžné; že člověk nemá kouřit ani pít alkohol; že důležitá je jak tělesná, tak duševní hygiena, a tak dále. Výsledkem byly pro Prahu neslýchané novoty, jako například fakt, že Masarykovi nespali pod duchnami jako všichni ostatní, ale pod velbloudími příkrývkami; že profesor uměl dětem uvařit, nakrmit je a vyměnit jim plenky, to vše při práci ve svém kabinetu, mezi rozvěšenými svazky největších antických filosofů; že sice své děti trestal, ale když se ukázalo, že se zmylil, šel si na chvíli stoupnout do kouta sám. Bylo to všechno poněkud bizarní a průkopnické, ale dětem byla ponechána volnost větší, než bylo v té době pravidlem; matka měla postavení osoby nekonečně milující, která vždy a za všech okolností pomůže; a o otcově autoritě se nediskutovalo.

Když se Jan narodil, bylo jeho starší sestře Alici sedm a bratru Herbertovi šest let. Protože i Olga, čtvrté dítě Masarykových, se narodila pět roků po něm, vyrůstal Jan jako poloviční jedináček. Rodiče se obvykle vidí ve svých prvních dětech a také Alici se stalo, že byla mezi sourozenci jedinou „intelektuálkou“, jako jediná vystudovala na univerzitě (dokonce podobný obor jako její otec) a rozhodla se dát život do služeb sociální osvěty. Herbert už si směl počínat volněji (i proto, že se v něm viděla matka, která mu všemožně dopřávala) – a malému Janovi, Jendovi nebo Janíčkovi, jak mu doma říkali, byla podle všeho přisouzena role miláčka rodiny. Měl pro to všechny předpoklady: byl živým a temperamentním dítětem s krásnými tmavými očima po otci, rád se předváděl a rád také, jak jinak, uvěřil, že prostředí, kde je obklopen bezvýhradně milujícími lidmi, je norma, která bude platit navždy.

Konec osmdesátých let minulého století, kdy Jan prožil své nejtěplejší dětství, byl pro rodinu poměrně šťastným obdobím. Předně se zdálo, že odezněly existenční problémy, které provázely příchod rodiny

do Prahy. T. G. Masaryk se ve městě zabydlel jako vědec, učitel i veřejný činitel: od roku 1883 vydával vědecký časopis *Athenaeum*, v němž o dva roky později publikoval stat *Jak zvelebovati naši literaturu naukovou* – Jan Herben o ní později napsal, že „my všichni, celý český realismus, vyšli jsme z tohoto Masarykova článku“. V roce 1886, kdy Jan přišel na svět, dal otec podnět k vydávání české encyklopedie, z níž později vzešel Ottův slovník naučný. Ve stejném roce začal vydávat týdeník (od roku 1900 deník) *Čas* a v roce 1893 přidal ještě revui *Naše doba*. Krom toho přirozeně přednášel na univerzitě i mimo ni a vydával studie a knihy; rázně vstupoval do vědeckých polemik a stále více i do politických sporů. Byl nekonečně pracovitý a často zřejmě také přepracovaný. Jeho práci matka dětem prezentovala jako vysokou hodnotu, které je třeba sloužit; děti si od počátku zvykaly na to, že „tatově“ práci je správné se podřídit.

V době Janova narození rodina bydlela ve vile Osvěta na Královských Vinohradech, v tehdejší Čelakovského ulici. Byl to první dobrý byt, který Masarykovi měli, a k jeho získání přispělo nečekané dědictví po studentu Fleschovi, jenž předtím, než spáchal sebevraždu, odkázal profesoru Masarykovi svůj majetek. Vznosná, slunná a prostorná novostavba stála v zahradě mimo hranice tehdejší Prahy a rodina v ní obývala druhé patro. Zbylí obyvatelé vily byli přátelé: přízemí obsadil astronom Seydler a první patro Václav Vlček, majitel, jinak též přesvědčený český vlastenec, redaktor a vydavatel listu *Osvěta*, jehož název se hrdě skvěl na průčelí vily.

V roce Janova narození se tato sousedská idyla začala kazit, vypukl totiž spor o pravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. Konflikt uvedl do varu celý národ a rozdělil na dvě bojechtivé části také obec českých intelektuálů. Kritické pravosti, mezi nimi profesor Masaryk, byli v naprosté menšině, zatímco proti nim stáli reprezentanti všech velkých českých politických stran, podporovaní redakcemi jejich novin. U Masaryka měl konflikt ještě o dimenzi navíc, protože propukal také na domácí půdě: tak silně, jako byl on sám proti Rukopisům, byl totiž majitel vily Vlček pro ně. Obě strany prožívaly soubor se vši vážností, takže se na podzim 1888 dostavil očekávaný výsledek: profesor se poděkoval a odstěhoval se s rodinou do středu Prahy, do Vodičkovy ulice, kde tehdy žil jeho bratr Ludvík. Rukopisný spor však pokračoval ještě řadu let a nedovolil horkým hlavám vychladnout.

Byl to první otcův velký konflikt, který se odehrál za Janova života, i když prozatím skončil za zdmi bytu a chlapcova vnímání se nedotkl. Psal-li později Jan Herben pouze s malou dávkou přehánění, že „ukazovalo se na nás prstem, plivalo se po nás, někteří byli i vykazováni z hostinců, kam po léta chodívali. Byli jsme psanci,⁴² o ničem z toho malý Jan nevěděl. Pro něho byl čas her. Když otec pracoval, syn sice neměl dovoleno ho rušit, směl s ním však pobývat v pracovně, takže se situace obyčejně vyvinula tak, že otec zvedl oči od papíru a šel si s chlapcem na chvíli hrát – ať už se jednalo o legendární projížďky na rozevřeném svazku Aristotela, cvrknání fazolemi do díry v parкетách, prohlížení obrázkových knížek, jež otec synovi vozil z ruských cest, anebo dětských magazínů, které Janovi posílala babička z Ameriky. Otcova přízeň byla důvodem k radosti i vyznamenáním, protože děti věděly, že čas, který jim otec věnuje, odebírá své práci.

Jan Masaryk jako dospělý muž prakticky vždy mluvil o svém dětství jako o šťastném a bezstarostném období. V tom se shodoval se svými sourozenci. Masarykovy děti slovy mnohokrát vyjádřily vděk za lásku, získané životní postoje i vědění. „Teď vím, že já jsem byl na nejlepší univerzitě na světě a že jsem měl nejlepší učitele: naši rodinu, mamu a tatu,“ řekl Jan Masaryk za druhé světové války svému tajemníkovi³ a totéž v obměnách prohlásil i v četných dalších případech. Všechny Masarykovy děti si do života odnesly zvlášť silný pocit vděku ke svým rodičům. Vděk sám o sobě má však různou hodnotu: pociťuje-li ho člověk vnitřně nezávislý, pak je jeho cena jistě větší než u závislého člověka.

Všichni čtyři Masarykovi sourozenci vyrostli v milujícím prostředí, zároveň však oba jejich rodiče byli mimořádně silnými osobnostmi a lidmi stojícími svým původním založením spíše v protikladu. Stručně řečeno, stály proti sobě anglosaský „chlad“ a slovanský „oheň“. Byla-li k tomu rodinná atmosféra naplněna nejvyššími ideály, kdy se doma denně skloňovala nejvznešenější jména z oblasti filosofie, literatury a umění, pak sice platilo, že toto prostředí dávalo dětem všechno myslitelné poznání, avšak (vyplývá to právě z výroků Masarykových dětí, a to i tam, kde si své dětství pochvalují) toto poznání se jim nabízelo v jaksi hotové podobě. Synové a dcery dostávali konzervu složenou ze všech myslitelných pochutin, avšak naplněnou a utěšenou někým jiným; bylo možné se na ni dívat a vzít ji pevně do rukou, nebylo však snadné dostat se dovnitř.

Masarykovy děti se v dopisech o této skutečnosti zmiňovaly vždy letmo a pouze v náznacích. Třicátého května 1923, dva týdny po matčině smrti, jí Alice Masaryková v listě otci věnovala třeba takovou vzpomínku: „Pamatuji na rozbřesku dětství, jak jsem pětiletá seděla v první řadě Rudolfinu a poslouchala šumícího, bouřícího Rubinštejna. ‚Abyste slyšeli největšího žijícího pianistu‘... A mama upozorňovala a vykládala...“⁴ Matka to tehdy jistě myslela dobře – sama velmi muzikální, snažila se v dětech probudit lásku k hudbě už od nejtělejšího věku. Tak se však stalo, že v pěti letech byla její dcera konfrontována s hudebním absolutnem; dostalo se jí vysvětlení, že naslouchá Bohu („největší žijící pianista...“); obdržela tedy informaci, ale nikoli už šanci kriticky věc svým vlastním rozumem promyslet. Pokud byl toto jeden z pilířů výchovy Masarykových dětí (a mnohé nasvědčuje tomu, že byl), pak se dal čekat výsledek: jestliže si děti získané znalosti neřadily do hierarchie samy, ale dostávaly všechno zabalené, nakonec všechny hodnoty, mistry a jejich díla vnímaly jako něco, co je jim samým ve skutečnosti nekonečně vzdálené. Místo aby je poznání a krása osvobodily, probouzely pocit jejich vlastní nedostatečnosti.

Sám profesor Masaryk se za vynikajícího vychovatele nepokládal – přiznával, že na výchovu dětí nemá příliš čas. Mnozí návštěvníci rodiny, a především samy děti, to popisovali přívětivěji, ačkoliv se někdy mohlo zdát, že vylepšují vzpomínky především kvůli sobě. Například Olga Masaryková ve třicátých letech napsala článek nazvaný *Masaryk jako vychovatel ve své rodině* – prý proto, aby ukázala, „jakého jsem měla dobrého ‚tatu‘. Jak měl zájem na všem, jak měl pro nás čas!“⁵ Tento profesorův zájem samozřejmě existoval, projevoval se však způsoby, jež byly často bližší jemu samému než dětem.

Organizoval třeba doma pravidelné večerní debaty, na něž přicházeli přátelé z univerzity a jichž měly také děti právo se účastnit; protože prý otec ani matka nevěřili, že se před potomky mají skrývat vážné otázky, debatovalo se o všem bez výjimky – tedy o filosofii, sociologii, literatuře, ale také o pohlavní hygieně nebo o správných vztazích mezi mužem a ženou. Alice a Olga Masarykovy později shodně vzpomínaly, že jim tyto debaty dávaly poznání i pocit, že jsou účastníky rovnoprávné společnosti (není ovšem známo, zda se tam doopravdy rovnoprávně hlásily o slovo a zda tak jejich případné názory byly přijímány).

Jejich bratr Jan však viděl atmosféru těchto večerů úplně jinak: nudily ho a uspávaly, ale nedalo se prý nic dělat, protože řeči se obvyčejně

vedly na salonním sofa, které bylo současně jeho lůžkem. Ještě v květnu 1947 o tom řekl v jednom projevu: „Úroveň domácnosti mého otce byla příliš vysoká. Byl to samý Schopenhauer, Nietzsche... Krása rodiny, šťastné manželství, hodná máma a to všechno, a já jsem viděl, že se do těch vysokých sfér nehodím.“⁶

Bylo to něco jiného, než co ještě za otcova života napsala jeho mladší dcera: „Říká se, že děti velkých mužů nikdy za nic nestojí. Tím, že naše matka byla jiné rasy a že oba rodiče byli hluboce nábožensky založení a povahou vyrovnaní, nebylo nám tak zle. My si museli říci, že nemáme jeho rychlou a nadanou mysl, ale s jeho a matčinou pomocí jsme se nedali...“⁷ Kdyby je však otec tolik a tak bezvýhradně miloval, jak se vždy předkládalo, mohl by takový pocit vůbec vzniknout – a udržela by si ho dcera v paměti desítky let? Jako by děti spíš cítily, že práce je u otce na prvním a rodina na druhém místě; souhlasily také samozřejmě s matkou, že je tato práce významná a že to tak má být. Jako děti však musely s takovým odsunutím zároveň vždy z hloubi duše citově nesouhlasit; bohužel měly jen velmi málo příležitostí, kdy se mohly odvážit dát to najevo.

Bylo-li v milujícím otci vždy zároveň i cosi nedostupného, rostla tím role matky: nedostatek lásky bylo třeba napravit. Charlotta to nepochybně chápala a ze způsobů, jimiž později podporovala například Alici, Herberta či Jana na cestách, a ze spikleneckého pouta, které s nimi při tom navazovala, vyplývá, že láskou nešetřila, i když to pro děti nemělo vždy jednoznačně pozitivní následky. „Protože matka byla vychována přísně, snad až příliš přísně, snažila se nám dětem dopřát hodně svobody. My děti jsme měly té svobody možná až moc,“ přiznala později Alice Masaryková.⁸ Matka ovšem vyrůstala v duchu puritánské přísnosti – nenapila se alkoholu a odsuzovala kouření, nesmělo se před ní neslušně mluvit a za projev pokleslých mravů pokládala mimo jiné i sňatkový inzerát; bylo by však velkým omylem domnívat se, že v duchu této „přísnosti“ vedla své děti; naopak, jako kdyby jí šlo o to, aby nemohly strádat nedostatkem lásky, dovolovala jim téměř všechno. Její syn Jan byl v tom ohledu zvláště viditelným příkladem: ačkoli ještě mnohem později, jako ministr zahraničí, mluvil o své „příliš puritánské výchově“, dochované prameny spíš než o ní vypovídají až o synově mohutné negativní reakci. Když Jan Masaryk vyrostl do puberty, nepodobal se v ničem matkou vytvořenému obrazu – pil, kouřil, mluvil mírně řečeno nediplomatickým jazykem a začal si osvojoovat vztah

k ženám, který se brzy projevil jako poněkud cynický; „puritánsky přísná“ matka všechny tyto prohřešky tolerovala, neboť je láska k synovi přehlušila.

Díváme-li se na dětství Jana Masaryka a jeho sourozenců s vědomím událostí, které následovaly, zobrazí se nám tato mateřská péče a láska jako fakt, který dětem neobvykle ztížil možnost dospět. Synové a dcery si v tom ohledu své vzpomínky většinou opět idealizovali, nejvýrazněji Alice Masaryková. Například její sestra Olga se však dokázala vzepnout i k takovýmto myšlenkám: „My vyrostli v ovzduší idealismu, třeba reálného a ani trochu slepého,“ napsala, aby vzápětí nečekaně změnila tón: „Já nepřišla do styku se vším, co v životě nás může potkat, a nebyla jsem na nic napřed připravena.“ Další větou se však opět uklidnila: „Bylo to však velmi poctivé stanovisko a jsem za ně velmi vděčna. I za ty boje, co nás beztak jen sílí...“⁹ V soukromé korespondenci uměla být ostřejší. Když se jí počátkem dvacátých let narodili synové, dělila se s otcem – prezidentem o názory na jejich výchovu takto: „Ano, nesmíme kazit děti bohatstvím,“ psala mu 23. srpna 1924. „Povedu je pořád k samostatnosti. A dám si tím víc pozor, že mám osobní zkušenosti, jak jsem načas byla okolnostmi zkažena a jak v naší rodině scházel smysl pro cenu peněz.“¹⁰

Co bylo příčinou, že se otec svým dětem přes všechnu lásku odcizil – a že to za něho svou trochu přemrštěnou péčí musela dohánět matka? Poměry se zřejmě přiostrily, když si děti uvědomily, že otcovy četné odborné spory ho od nich nejenže odvádějí (takže ho nemohou mít pro sebe), ale že také – z jejich hlediska – stavějí rodinu do společenské izolace, či dokonce na pranyř. Otec byl veřejným bojovníkem po celou dobu Janova dětství a dospívání; symbolicky to začalo v roce jeho narození sporem o Rukopisy. Pouhý rok poté *Národní listy* otiskly článek *Filosofové sebevraždy*, v němž byl Janův otec označen za ohavného zrádce a poslán k čertu. Profesorův myšlenkový skepticismus („realismus“) natolik předběhl dobu, že mnoho jeho intelektuálních protivníků ani v pozdějších sporech nedovedlo polemizovat jinak než pomocí kýblů emocionální špíny, které zalévaly celou rodinu.

V nejhorší situaci se rodina ocitla za takzvané hilsneriády. Profesor Masaryk v září 1899 vystoupil proti pověře o židovské rituální vraždě a zastal se Žida Hilsnera z Polné, jehož obvinili z brutální vraždy křesťanského děvčete. Celonárodní vlna antisemitismu se vzedmula do nečekané výše a tentokrát nezasáhla pouze Masaryka, ale i jeho ženu

a děti. Všechny české noviny profesora urážely a přinášely jeho karikatury; studenti na univerzitě bojkotovali jeho přednášky a demonstrovali pod jeho okny; proti Masarykovi byly vedeny celkem tři tiskové procesy – všechny prohrál.

Z hlediska jeho mladšího syna, kterému v té době bylo třináct let, se situace musela jevit hrozivě, protože ho přesahovala a byl proti ní bezmocný. Podstatu sporu mohl chápat jen stěží, nechápali ji ani mnozí otcovi kolegové na univerzitě; vnímal však její důsledky, které se ho bezprostředně týkaly na ulici a ve škole. Pražské děti v té době poznaly novou nadávku, když na sebe začaly křičet „Ty Masaříku“. Otec je křičet neslyšel, syn ano... I jeho dosavadní kamarádi v té době začali po rodičích papouškovat, že „Masaryk má raději Židy než vlastní národ“,¹¹ a opět tam, kde jeho otec dokázal zmobilizovat všechny síly k obraně, synovy síly nestačily. Otcův spor v Janových třináctiletých očích poškodil rodinu, ublížil „mamě“, jemu i ostatním sourozencům a vystavil je pronásledování, které si nezasloužili.

Týdny, kdy ho do školy musel vodit starší bratr, aby tak zabránil Janovu napadání a bití, v mladším synovi upevnily pocit, že rodina žije v ghettu, nenormálně, a že tím, kdo je za to odpovědný, je otec. Mladší sestra Olga to viděla obdobně: „Ano, čistě lidsky jsme si někdy položili otázku, proč nemůžeme mít radosti dětí pražské společnosti a proč jsme tak úplně izolováni,“ napsala, když už byl T. G. Masaryk prezidentem. Dodávala sice, že určitou náhradou byla blízkost několika otcových přátel, kteří přicházeli a prosazovali nekonvenční názory, hilsneriáda však i pro ni představovala zlom v rodinné historii: „Je jisto, že v tom věku stále mluvení o rituální vraždě v Polné rozechvělo duši mladého dítěte. Dalo mi to však jakousi ‚předchuť‘ zápolení s životními problémy...“¹² Podobné spory měly u Olgy jeden pozoruhodný výsledek, začala totiž otce vnímat rozštěpené, ve dvou osobách: ta první byla „pro domo“ a představoval ji otec, který si s ní hrál a měl ji rád; druhá otcova osoba byla určena pro veřejnost a projevovala se vyhraněně polemicky. Olga Masaryková se v té souvislosti výslovně zmiňovala o „jakési dvojakosti v mém poměru k vlastnímu otcí“, z něhož prý se odvažovala nárokovat pouze první část – kdežto druhou nechala ležet s vědomím, že jde o majetek veřejnosti a otcových přátel. Když chtěla tohoto „veřejného otce“ v duchu oslovit, obracela se k „Masarykovi“, a ne k „tatovi“.

Zatímco poměr k otcovi byl tedy pro Jana spíš semeništem konfliktů, s matkou se identifikoval téměř ve všem; došel dokonce ze všech

sourozenců nejdál na cestě k hudební kariéře, o kterou matka kdysi sama usilovala, musela se jí však vzdát pro onemocnění ruky. Vedla tedy k hudbě všechny děti; všechny také v různých fázích odpadly; jediný Jan dlouho věřil, že zůstane matce podobný i tímto způsobem, a když se ho jako chlapce ptali, čím chce být, odpovídal, že buď dirigentem, skladatelem, nebo – a to nejrádší – koncertním pianistou. Studiu hudby věnoval hodně času, matka mu platila hodiny u předních pražských učitelů, mimoto měl několik „hudebních“ přátel (od dětství se znal s o šest roků starším houslistou Janem Kubelíkem), a především pravidelně docházel na koncerty do matčina oblíbeného Rudolfinu. I když z této profesionální hudební kariéry sešlo (stejně jako u matky byly důvodem potíže s rukou, kterou si přetížil při cvičeních; později také trpěl s revmatickým ramenem), udržoval Jan Masaryk celý život styky s věhlasnými hudebníky; z těch českých se znal s Leošem Janáčkem, Bohuslavem Martinů nebo Jaroslavem Ježkem a přátelil se s Václavem Talichem, Rafaelem Kubelíkem, Rudolfem Firkušným či Jarmilou Novotnou. Sám zůstal dobrým příležitostným hráčem, u něhož posluchači oceňovali zejména improvizáční schopnosti; byly koneckonců v souladu s celkovým emocionálním zaměřením jeho bytosti. Když se ho, už jako zkušeného a světem protřelého diplomata, ptávali, čím by chtěl být, kdyby mohl začít znovu, odpovídal bez váhání: „Šíleným jazzovým hudebníkem, pianistou.“¹³ Z jeho dalších výroků též vyplývalo, že svou představu o štěstí automaticky spojuje s hudebními zážitky. Před koncem druhé světové války například mnohokrát popsal, co bude dělat v první den míru: viděl se, jak hraje na německý klavír české písničky. V Berlíně.

Už byla řeč o mravně a nábožensky zavazující osobnosti Janovy matky; nebyla to však jediná část jejího charismatu. Byla též Američankou, což samo v tehdejší Praze znamenalo senzaci. Jako by však ani na tom nebylo dost, patřila ke staré hugenotské rodině, jejíž předkové pocházeli z Francie: členové rodiny, kteří zkoumali garrigueovskou genealogii, došli k závěru, že kořeny rodu sahají až k úsvitu francouzských dějin, k zakladateli druhé královské dynastie Hugovi Kapetovi. Ať už to byla pravda či ne, bylo příjemné tomu věřit; matka tím získávala rozměr navíc a ve fantazii svých dětí vnesla do rodiny tisíciletou vznešenost.

Její bytostná potřeba vnitřní svobody ji postupně vedla k odhazování všeho zbytečného i v náboženské víře: zbavovala se všeho církevnictví

tak důsledně, až se na počátku století ukázalo, že víra pro ni neznamená jen transcenci, ale čím dál víc i prostor pro manifestování politických požadavků. V roce 1903 vystoupila i z helvetské církve s odůvodněním, že se přičí jejímu názoru na život; trvala pak dál na tom, že potřebuje pozitivně vymezenou víru, ale už se nikdy k žádné církvi nepřimkla. Četné náboženské prvky si místo toho začala promítat do svého členství v sociálně demokratické straně, kam vstoupila o Vánocích roku 1904. Propagovala tam (neúspěšně), aby děti členů sociální demokracie podstupovaly náboženskou výchovu; členské známky platila až do smrti a nic nenamítala, když ji ve stranické korespondenci oslovovali „Vážená soudružko“. Do sborů a náboženských společností pak už nechodila.

Nikoli její muž, tak úspěšný a viditelný na veřejnosti, ale ona to byla, kdo tvořil základnu rodiny. Od ní se odvíjela zásadní rozhodnutí, přestože to často nemusela být ona, kdo je zformuloval, a k ní se také všichni členové rodiny denně vraceli domů. Svého muže zbavila depresí, jimiž před seznámením s ní trpěl – a prakticky od té doby jimi začala trpět sama. Od narození svých dětí nikdy nebyla úplně zdravá, potíže však dlouho nedosáhly úrovně, s níž by si nedokázal poradit rodinný lékař. Od osmdesátých let minulého století se přesto téma matčiny melancholie v rodině usadilo nastálo – mimo jiné i proto, že se ukázalo, že sklon k nemoci se přenesl na její děti.

Dědictví, které si všechny Masarykovy děti odnesly z rodiny, bylo tedy nesmírně složité; v přijatelné míře zjednodušení se však dá shrnout do dvou částí. Za prvé si Jan a jeho sourozenci odnesli do života zakořeněné přesvědčení, že jejich povinností je být veřejně prospěšní a sloužit lidem – tak to vyplývalo z matčina náboženství a tak se to ve svých četných aktivitách zdál praktikovat otec. Druhým z rodiny vytěženým sourozeneckým přesvědčením byl mýtus o rodičích, jimž jejich děti ani jako dospělí lidé, dokonce ani po jejich smrti, nepřestanou sloužit a zasvětit jim své životy.

Obojí bylo nejlépe vidět na dvojici Janových starších sourozenců, zejména na nejstarší Alici. V závěrečném období svého života napsala v emigraci v USA vzpomínkovou knihu *Dětství a mládí*, z níž vyplývá, že života rodičů si cenila víc než svého vlastního. Celý svůj život se nevdala, jako by ani manželstvím nechtěla narušit soustředění na strážu rodičovského mýtu. Vznešený styl, jímž psala o matce („Přátelství s ní mi bylo čímsi posvátným. Měla jsem pocit, že se pohybuje v jiné sféře

než já; vycitovala jsem její jistotu a uvědomělost.“), naznačoval, že jí v duchu přisuzovala nejvyšší místo na zemi i na nebi.

Alice jako nejstarší dítě nesla nejtěžší břemeno rodičovského předurčení. Nároky rodičů na ni nebyly malé, ale ani ona nevyvinula malé úsilí ve snaze jim vyhovět. Měla to tím těžší, že v její době se ženská emancipace teprve začínala prosazovat do života – přesto se už v mládí, jako jediná ze sourozenců Masarykových, začala pokládat za jakéhosi otcova myšlenkového pokračovatele (a snad příštího spolupracovníka). Osud jí však tuto roli – na rozdíl od sestry Olgy za první světové války a bratra Jana po válce – nikdy nedopřál, jako „spolupracovnice“ dosáhla maxima, když se po matčině smrti na dlouhých dvanácti letech stala svéráznou „první dámou“ republiky.

V mládí se rozhodla pro vědeckou kariéru a přihlásila se ke studiu na univerzitě. Nejdřív zkoušela medicínu, potom však vystudovala na Karlově univerzitě historii a filosofii; promovala v roce 1903. Jako jediná z Masarykových dětí dokončila vysokou školu. Ani to však nestačilo – odešla, aby další rok studovala v Lipsku, pracovala v Berlíně, dva roky byla sociální pracovnící v Chicagu – a tehdy se začalo ukazovat, že pro „následovnickou“ roli nemá ani talent, ani nutný duševní klid. Trénu přemáhala hektičností, takže jí tělo vypovídalo službu, onemocněla žaludeční neurózou a přihlásily se i další potíže.

Korespondence vyměněná s otcem na přelomu století naznačuje, v čem byla podstata problému nejen u ní, ale i u ostatních dětí. V pracovních úspěších jí nebránil intelekt, ale vůle, přesněji pochyby o vlastní ceně. Blízkost nekonečně vzdělaného a úspěšného otce jí nedovolovala volně projevit svou osobnost; závody, které si sama vymýšlela, nakonec vždycky před cílem vzdala. Když se pustila do filosofování o Bohu, vždy zničehonic rozvíjení svých myšlenek přerušila: „... Vidím, že jsem osel. (Tys to už viděl asi dřív!) Jestli já někdy něco napíšu dějepisného, tak to bude práce let, a pak to bude hrozně malá knížka. Poněvadž co pořád více cítím, je, že se musí schytit v jednom hranolu všechno světlo, a to je nad mé síly. Jako faktum ještě teď nade mnou stojí, co jsi mi řekl, když jsem byla ještě malá, že budu povrchní, já se biju z té klece ven, není ale vůbec východu... Nemít talent a chtít dělat, jako že ho člověk má, je hrozné, zrovna nepříjemné.“ A také následující zbožnou úvahu, ke které jí odlétly myšlenky, Alice po pár větách skončila slovy: „Filosofický canc – neboli pitomost non plus ultra. Doufám, žeš to psaní ani nečetl.“¹⁴

Její úvahy byly plné touhy něco dokázat a nějakým způsobem prospět; její deníčky, plné „badatelských“ poznámek, se navenek podobaly těm, které si vedl její otec; šlo však o podobnost čistě náhodnou, obsah byl diletantský. Protože si to Alice uvědomovala, další důvod k sebekritice byl na světě.

Otec se stal kritériem všeho; četla a parafrázovala stejné autory jako on a těmito parafrázemi se obracela na prvním místě k němu, k jeho pozornosti; až kdesi vzadu a stranou řešila věci i sama za sebe. Zaplnila desítky stran teoretizováním, neboť vědomí, že má ideální rodiče, v ní utlumilo víru v její vlastní zkušenost. Jen zcela výjimečně si dovolila otevřeně pochybovat o rodinných dogmatech, například o „mamině“ náboženské víře: „Jest potřeba víra v individuální život posmrtný?“ ptala se otce v dopise 6. listopadu 1906. „Jaký život individuální věčný – když má začátek? Jak možno mluvit o věčném životě, který začal? Je nezbytným požadavkem víra v posmrtný život?“ A bylo přirozené, že ve stejné době, kdy se odvažovala pochybovat o „mamině“ světě, dokázala se aspoň na okamžik postavit tváří v tvář také otci: „Já jsem omezená ve svých dojmech, ne silná ve svém mozku, ale mám charakter, a já bych ráda věděla, proč jednomu je vývoj duševní tak ztížen, kdežto druhým ulehčen...“⁵ Třebaže fragmentární, jednalo se o její myšlenky. Ať už jim sama přikládala jakoukoli cenu, nemusela za ně nikomu vědět, protože byly jejím majetkem. Bohužel s nimi vydržela vždy jenom chvíli a pak se vrátila do stereotypu projevů své oddanosti.

Své dopisy tu a tam vylepšovala kresbami, mezi nimiž nechyběly ani rychle črtané autoportréty. Vesměs šlo o karikatury, na nichž je nakreslena vždy málo sympatická a méněcenná (protože nehezká) intelektuálka; má komicky vykulené oči (které ji bolívaly od čtení) a hrb, který měl vyjadřovat celoživotní klanění otcovským principům. Psala o sobě jako o divném, neurvalém tvorovi porostlém trny a snila o tom, že tyto trny jednou odpadnou a zbude člověk. Svým odhodláním jít v otcových stopách nakonec bratrům a sestře neplánovaně usnadnila život: když viděli, že to nejde, pokusili se žít podle svého.